

MÁLSTOFA

SVERRIR TÓMASSON

CODEX WORMIANUS

Karl G. Johanssons doktordisputas 17.5. 1997¹

Den avhandlingen som jeg skal snakke om her i dag, *Studier i Codex Wormianus*, behandler et av våre viktigste islandske middelalderhåndskrifter, nemlig Codex Wormianus av Den yngre Edda (heretter *CW*) også kalt Snorres Edda. Håndskriftet, som har signaturen AM 242 fol er sannsynligvis skrevet omkring midten av det 14. århundre. Selv om *CW* lenge er blitt regnet som et av hovedhåndskriftene til Snorres Edda, (heretter *SnE*) har det aldri vært gjenstand for en så grundig undersøkelse som nå. Vi har faktisk aldri tidligere sett en undersøkelse av den type som doktoranden her har lagt fram. Vi kunne riktignok nevne liknende studier, som for eksempel Alfred Jakobsens *Studier i Clarus saga* (1965), skjønt Jakobsens hovedanliggende i dette arbeidet var å finne norske trekk i det islandske håndskriftet, og Andrea de Leew van Weenens utgave av Den islandske homilieboken (1993). Disse to arbeidene skiller seg likevel på flere måter fra doktorandens avhandling og er bare delvis sammenliknbare. Man kan derfor gjerne hevde at Johanssons avhandling er et pionerarbeid på sitt område, og — som alle slike verk — bærer den med seg mye godt, men har noen svakheter som det er min oppgave å sette søkelyset på.

Johansson har delt verket inn i sju kapitler. De to første handler om selve håndskriftet, dets innhold og oppbygning, produksjonsmiljø og skriptorier. Tredje kapittel er helt og holdent viet forskningshistorie omkring grafemikk og denne forskningens metoder og resultater i forbindelse med norrøne håndskrifter. I de følgende kapitler anvender forfatteren så disse metodene på *CW*. Han gjør rede for paleografi og ortografi i dette håndskriftet, samt i andre håndskrifter som er skrevet av samme skriver eller ved samme skriverskole. Man kan derfor dele avhandlingen i to: Første del dreier seg om håndskriftet og forutsetningene for at det ble skrevet, og denne delen er i hovedsak et

¹ Karl G. Johansson. 1997. *Studier i Codex Wormianus*. Skriftradisjon och avskriftsverksamhet vid ett isländsk skriptorium under 1300-talet. Nordistica Gothoburgensia 20. Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg.

tradisjonelt filologisk forskningsarbeid. Annen del dreier seg så om skrift og bokstavformer i CW. Til slutt samler forfatteren trådene fra disse hoveddelene og trekker sine slutninger. Doktoranden tar utgangspunkt i at skriveren har hatt forelegg foran seg. Med en nøyaktig grafemisk analyse kan det da være mulig å forklare avvik med at de har grunnlag i skriverens forelegg. Doktoranden formulerer sitt mål med arbeidet klart slik:

I detta arbete görs ett försök att kombinera traditionellt filologiskt arbetsätt med metoder framtagna inom den lingvistiska forskningen kring skriften som system. Jag vill härmed understryka att traditionell filologisk metod och nyare lingvistiska metoder kan förenas. (1997:7)

Doktoranden har altså villet forsøke å forene to forskningsmetoder, på den ene side en tradisjonell filologisk undersøkelse, på den annen en grafemisk analyse. En hovedsak i dette innlegget vil være å svare på spørsmålet om hvorvidt det har lyktes ham å nå dette målet. Det spørsmål som derfor straks melder seg, er om ett håndskrift sammen med noen andre skrevet av samme mann eller ved én skriverskole ikke er et litt for lite materiale, om ikke stoffet er for begrenset til at det er mulig å trekke noen slutninger om språk, litteratur og kultur på Island i det 14. århundre. Man må spørre om det er mulig å unngå at konklusjonen ene og alene kommer til å gjelde den aktuelle skrivers eller skriverskoles språk, såfremt skrift kan fortelle noe om dette. Man kan samtidig spørre om det arbeid som er blitt lagt i CW er typisk for den slags kulturarbeid, det vil si den slags bokproduksjon, som ble utført på Island i denne perioden. Så vidt jeg forstår, ønsker doktoranden å vise nettopp dette. Man kan spørre om CW er et stort nok materiale til å trekke slutninger om denne virksomheten, og dette er det første jeg vil ta for meg.

Johansson begynner med å kalle CW en *kompilation*, og avgrenser dette begrepet fra et *samlingshåndskrift*. En kompilation definerer han slik:

En kompilation är en bearbetning och redigering av ett antal texter med syfte att bilda en enhet, utförd av en medvetet arbetande *redaktör*. (1997:3)

Doktoranden bruker så håndskriftet AM 227 fol av Stjórn I som eksempel. (Det inneholder en norrøn oversettelse av Det gamle testamente med realkommentarer samt tropologiske og anagogiske forklaringer.) Nå er jeg ikke så sikker på at ikke Stjórn I skulle ha vært lengre i dette håndskriftet, akkurat som samme del av Det gamle testamente i AM 226 fol, der vi også finner Alexanders saga, Rómverja saga og Gyðinga saga. Bak dette ligger ideen om en slags verdens-

historie. Og nå har jeg lyst til å spørre doktoranden: Ville han kalle AM 226 fol for en kompilation eller for et samlingshandskrift? Og hva med Hauksbók — er det en kompilation eller et samlingshandskrift? Er ikke den som setter sammen skinnbøker som Hauksbók „en medvetet arbetande redaktör“?

Grunnen til at jeg spør om dette, er at det nå i de senere år har pågått en omfattende diskusjon om disse begrepene i Europa og USA; jeg kan her vise til forskerne Malcolm Parkes (1991), Alastair Minnis (1984) og sist, men ikke minst forskerparet Richard H. og Mary A. Rouse (1992), som nylig har pekt på at en enkel definisjon som den Johansson anvender, passer best, fordi *compilatio* ikke er kjent med et fast, avgrenset begrepsinnhold i middelalderen. Men nettopp på den tiden vi må regne med at CW er blitt skrevet, vokser det fram en betydelig litterær virksomhet på Island, særlig på Nordlandet, noe som beskrives særlig tydelig med verbet *að snara*, som vi finner i håndskriftet AM 638 4to, en avskrift av Bergur Sökkasons Nikulás saga. Ifølge prologen har Bergur Sökkason tenkt å *snara* Nikulás' livshistorie *fullari* — „mer helhetlig“ — enn det som er kjent fra den eldre versjonen av sagaen. Verbet *snara* betyr i denne sammenhengen *compilare*, og vi kan utvilsomt regne Bergur som „en medvetet arbetande redaktör“. Det var doktorandens landsmann, Gustaf Lindblad, som først pekte på at *snara* kunne være en oversettelse av det latinske verbet *compilare* og siden har denne tolkningen blitt stående. For øvrig er den første navngitte redaktøren på Island foruten Snorri Sturluson og Sturla Þórðarson, presten og lærdomsmannen Grímur Hólmsteinsson av den kjente Oddislekta, som levde i siste halvdel av det 13. århundre. Han har tydeligvis kjent *Speculum historiale* av Vincentius fra Beauvais. I begynnelsen av det 14. århundre har nettopp denne *compilatoren* fremstått som et forbilde for norrøne forfattere i forbindelse med omfattende kompilasjoner som for eksempel *Stjórn I* i AM 226 fol. Og fra denne tiden, det vil si fra slutten av det 13. århundre og begynnelsen av det fjortende, er de fleste håndskrifter av SnE. Doktoranden har likevel, så vidt jeg kan se, bare i liten grad sammenliknet den emnemessige oppbygningen i disse med organiseringen av CW (tabell side 35). En slik sammenlikning ville ganske sikkert kunne ha sannsynliggjort at den emnemessige oppbygningen av CW ikke er enestående, men på alle punkter logisk i forhold til tidens metoder. La oss se nærmere på saken.

Når man snakker om SnE i dag, tenker man helst på den oppbygning som er beskrevet i Uppsalabók, håndskriftet De la Gardie 11. Der står det i forordet:

Bók þessi heitir Edda. Hana hefir samansetta Snorri Sturluson eptir þeim hætti sem hér er skipat. Er fyrst frá ásum ok Ymi, þar næst

Skáldskaparmál ok heiti margra hluta, síðast Háttatal, er Snorri hefir ort um Hákon konung ok Skúla hertoga. (1977:1)²

Det er to håndskrifter av Snorres Edda som stort sett har denne oppbygningen: Codex Regius og Codex Trajectinus, en papiravskrift av et pergamenthåndskrift fra slutten av det 13. århundre. Uppsalaabók har som kjent ikke nøyaktig denne oppbygningen, ettersom Den annen grammatiske avhandling er skutt inn foran Háttatal.

Et tekstvitne som kan fortelle oss enda mer om dette, er imidlertid fragmentet AM 748 I 4to (a og b), som Finnur Jónsson kalte A. Dette fragmentet er trolig fra omtrent samme tid som Codex Regius og forelegget til Codex Trajectinus. Foruten et kapittel fra SnE inneholder det eddadikt og Den tredje grammatiske avhandling, den som er tillagt Ólafur Þórðarson hvítaskáld, og i tillegg et lite bruddstykke av et annet skrift om poetikk som jeg har tillatt meg å kalle Den femte grammatiske avhandling. (Sverrir Tómasson 1996 pub. 1997:190) De overleverte håndskriftene av SnE tyder på, om vi ser bort fra Finnur Jónssons og Boers overlegninger om deres forelegg og arketyper, at en bestemt redaksjonell retning har gjort seg gjeldene på slutten av det 13. og i begynnelsen av det 14. århundre. Jeg synes ikke doktoranden i tilstrekkelig grad har tatt denne retningen med i betraktningen. Han har i for sterk grad begrenset sin interesse til skriptoriet og bokas indre landskap, i stedet for å løfte blikket ut mot omgivelsene. Spesielt vil denne overleveringen kunne fortelle oss hvilken rolle Rígsþula var tiltenkt i CW. Her kommer et annet forhold i tillegg. Det er slett ikke sikkert at alle delene i SnE har stått i én og samme bok i seinmiddelalderen. Det er nødvendig å undersøke forholdet mellom de enkelte delene av Snorres Edda mye mer inngående for å se om de forbindelser som enkelte forskere, for eksempel Margaret Clunies Ross og Anthony Faulkes, har ment å kunne peke på, har gyldighet for alle håndskrifter. Spørsmålet er med andre ord om det har vært én SnE eller mange Eddaer. Det er godt mulig at Skáldskaparmál har eksistert som en selvstendig enhet, uavhengig av Gylfaginning og Prologus. Flere forhold kan tyde på det: den ulike rekkefølgen i forskjellige håndskrifter, samt utelatelse av enkelte kapitler og ikke minst omtalen i et islandsk skrift på latin fra det 16. århundre, som skal være skrevet av biskop Oddur Einarsson. Der kan vi lese:

Collecta enim sunt ab ipsi duo uolumina, quibus et præcepta et usus

² „Denne boka heter Edda. Den er satt sammen av Snorri Sturluson på den måten som stoffet er ordnet her. Først blir det fortalt om æsene og Yme, så følger Skáldskaparmál og heiti for (benevnelser og omskrivninger for) mange ting, sist kommer Háttatal, som Snorri har diktet om kong Hákon og hertug Skule.“

hujus poësis prolixè inculantur. Alterum eorum uocatur Skaldá, quod de rebus poëtícis tractet, alterum, nescio quali notatione, Edda dicitur (*Qualiscunque*:85).³

For meg ser det ut til at denne omtalen sammen med overleveringen av SnE bærer vitne om at det har vært to hovedgrupper av eddaskrifter. Den ene har omfattet forklaringer til språk- og diktekunst samt Snorris tekster og Edda-dikt, den andre þulur (ramser) og teoretiske oversikter over kjenninger. På denne måten var det mulig å imøtekomme den islandske lærdomsretningen ved inngangen til det 14. århundre, en retning som best beskrives i prologen til de fire grammatiske avhandlingene i CW. Denne retningen passer også godt med det som var vanlig i middelalderen, at skolebøker, grammatikk og retorikk og *enarratio poetarum* skulle samles mellom to permer.

Doktoranden gjør detaljert rede for forskningshistorien i tilknytning til CW og de håndskrifter som man regner med er skrevet av samme mann. Jeg kan ikke si at jeg savner en eneste kilde, og det vitner om samvittighetsfullt arbeid og vitenskapelig nøyaktighet. Derimot syns jeg faktisk han har gjort litt for mye ut av dette. Mye av det som tidligere forskning har brakt til torgs er av såre liten betydning, og i svært mange tilfeller ville det ha vært tilstrekkelig å føre opp bibliografiske henvisninger til disse arbeidene. Det er likevel et forhold i CWs historie som jeg syns doktoranden skulle ha undersøkt nærmere: Hva står det i nedre marg på s. 147? Johansson stoler på Stefán Karlssons beskrivelse som Hreinn Benediktsson viser til (side 14), at nasalstrek over *m*-en i *JSigm* ikke er synlig, men han sier ingenting om hvor gammel han selv mener denne påskriften kan være, om han mener dette virkelig er riktig lest av disse forskerne, eller om han i det hele tatt selv har forsøkt å lese det for på selvstendig grunnlag å dømme om tolkningen.

Doktoranden gjør grundig rede for oppbygningen av leggene i CW, og viser med figurer hvordan den er inndelt. De første fem leggene er komplette og består hvert av åtte blad, bygget opp av fire hele dobbeltblader. (Her har jeg også støttet meg til Ólafur Halldórssons (1981) beregninger.) Det sjette legget består også av åtte blader og er komplett, men her er bladene 1 og 7, 2 og 6 og 3 og 5 sammenhengende dobbeltblader, mens blad 4 og 8 er enkeltblader. I sjuende legg er det tre dobbeltblader, men det ser ut til at den siste siden opprinnelig har vært ubeskrevet. På nest siste side i dette legget står 32 linjer, men siste linje har ikke full lengde. Her ender Den fjerde grammatiske avhandling. Er det ikke tenkelig at denne teksten skulle ha vært lengre?

³ „Og de satte sammen to skrifter, der folk får grundig innføring i denne diktingens regler og tradisjon. Det ene kalles Skálda og handler om dikterkunst, og det andre kalles Edda.“

Første til sjuende legg inneholder sammenhengende tekst, men mellom det sjuende og det åttende mangler det noe. I åttende legg er det nå to dobbeltblader som inneholder Snorris Háttatal. Det mangler sannsynligvis ett blad ved begynnelsen av denne teksten, men det som mangler på slutten, kan neppe ha fylt ett blad. Så følger diktet Rígsþula på et enkeltblad, men slutten mangler. Bakerst er to blader, et dobbeltblad, *bifolium*. Til sammen blir dette 63 blader. På siste dobbeltblad mangler begynnelsen. Dette inneholder det som i utgaver er blitt kalt *Ókennd heiti* („ukjente heiti“). Det mangler dessuten tekst mellom disse bladene. Denne teksten har vært på plass i det 17. århundre, da Magnús Ólafsson skrev Laufás-Edda. Det er også svært sannsynlig at teksten også er brukt og avskrevet av andre i det 17. århundre. Jeg kan likevel ikke se at doktoranden har gjort forsøk på å regne ut hvor mye som mangler i siste legg, selv om vi her har bevart viktig tekst som er brukt til rimurdiktning, og som dessuten til dels er bevart i avskrifter, blant annet i Laufás-Edda. For å gjenskape et riktig bilde av den, vil det være nødvendig å undersøke papirhåndskriftene fra det 17. århundre langt grundigere. Jeg kan heller ikke se at doktoranden har undersøkt om innbindingshullene i håndskriftet kan gi opplysninger om hvorvidt de tre enkeltbladene, det vil si siste dobbeltblad og Rígsþula, og likeså det 8. legget opprinnelig har vært med i boka. I denne forbindelse er det riktig å peke på at doktoranden er av den oppfatning at Mariadiktene (*Salutatio Mariae* og *María heyr mig háleitt víf*) som er skrevet på sidene 138 og 170, tyder på at CW har vært eid av rettroende menn i det 15. århundre, kanskje hørt til i et kloster. Men har doktoranden med tanke på dette undersøkt marginalnotisene i håndskriftet? Tror han for eksempel at marginalnotisen på side 29: „fa þu mier aptur meydom“ („gi meg tilbake jomfrudommen“) peker mot et kloster, eller er den et vitne om at en kvinne har lest boka og gjort notater eller eid håndskriftet?

Tilblivelsesstedet for de håndskriftene som tydeligvis er skrevet av samme mann, eller som tilhører samme skriverskole, er et tema som Johansson vier stor oppmerksomhet. Doktoranden bygger på resultater fra tidligere forskning omkring emnet og drøfter dette som ofte før svært så fyllestgjørende. Han havner på det standpunkt, som så mange tidligere, at skriptoriet for disse håndskriftene mest trolig har ligget på Þingeyrar. Eldre forskere, særlig Sigurður Nordal i innledningen til faksimileutgaven av CW, mente boka hadde vært på Þingeyrar, ettersom Jón Þorvaldsson var svoger til Jón Sigmundsson, som Sigurður Nordal og Finnur Jónsson mente hadde fått boka sammen med kona si. Det er nå reist tvil om dette eierforholdet, men noe er blitt bekreftet av forskere som for eksempel Guðbjörg Kristjánsdóttir, som har sporet enkelte bøker av denne gruppen (Cod frg ps 24 og AM 657 a–b 4to) til kirkesteder i Húnavatnsþing, til Bólstaðarhlíð og til Höskuldsstaðir.

Pingeyrar ligger imidlertid like i nærheten, og det er derfor temmelig sannsynlig at liturgiske bøker og helgensagaer er blitt skrevet der. Men dette er likevel bare gjetninger. La oss stoppe et øyeblikk her og se litt nærmere på denne saken. På Pingeyrar var det et benediktinerkloster, og på Munkaþverá i Eyjafjörður var det et annet. Mellom disse var det et nonnekloster på Reynistaður, som også tilhørte Benediktinerordenen, dessuten bispesete på Hólar og kannikesete på Möðruvellir i Eyjafjörður. Alle disse stedene kommer på tale som tenkelige skrivesteder. Det har selvfølgelig vært nær kontakt mellom brødrene på Pingeyrar og Munkaþverá. Blant annet hadde Bergur Sokkason, som en tid var abbed på Munkaþverá, tidligere vært klosterbror på Pingeyrar. Og før dette, i 1313–14, hadde den senere biskop Lárentíus Kálfsson, undervist ham på Munkaþverá. Bergur setter dype spor i den islandske litteraturhistorien i det 14. århundre. Han skrev Mikjáls saga, som blant annet er bevart i AM 657 a–b 4to, og Nikulás saga, og i klostret på Pingeyrar har også sønnen til biskop Lárentíus, Árni, oppholdt seg en tid. Av disse årsaker mener jeg det ikke er mulig å avgjøre om en bok er skrevet på det ene eller det andre av disse stedene. Vi må tro det har vært et skriptorium begge steder. Samtidig må vi forutsette en omfattende litterær aktivitet blant benediktinerne for å utelukke andre skriptorier på Nordlandet. Har doktoranden undersøkt andre tenkelige skrivesteder på Nordlandet i det 14. århundre? Har han for eksempel tenkt på de såkalte Akrafeðgar, far og sønn på Akrar i Skagafjörður, i annen halvdel av århundret?

La oss så se nærmere på Bergur Sokkason, den mannen som Sveinbjörn Egilsson gav æren for Den fjerde grammatiske avhandling. Björn M. Ólsen støttet Sveinbjörn, og nå sist har jeg selv luftet dette synspunktet. Det er ikke mye vi vet med sikkerhet om Bergur. Vi vet ikke stort mer om livsløpet hans enn at han ble prior på Munkaþverá i 1322 og ble valgt til abbed samme sted i 1325, og da kan han neppe ha vært yngre enn 25 år. Han har gått inn i ordenen på Pingeyrar i 1316 eller 1317. Om han har ledet skrivearbeidet der, så må han ha gjort det i tidsrommet 1316–22, — og hvordan passer det med doktorandens ideer om skriptoriet på Pingeyrar og den tiden håndskriftene med denne samme skriverens hånd er skrevet? I de senere år er det blitt sagt og skrevet en god del om Bergurs liv. Denne avhandlingen inneholder en bibliografi som ellers er svært fylldig, og da er det overraskende at det ikke er henvist til de skrifter som går grundigst inn på Bergur, slik som Peter Footes hefte „The Pseudo-Turpin Chronicle in Iceland“ (1959) og utgaven av Helgastaðabók av Selma Jónsdóttir, Stefán Karlsson og Sverrir Tómasson (1982), der vi finner nettopp Nikulás saga.

I kapitlet om dateringen av håndskriftet kommer doktoranden så vidt inn

på den mannen som blir kalt bróðir Árne i kapitlet om Ókennd heiti. Han henviser til Finnur Jónsson som mente at denne Árne var Árne Jónsson, som ble valgt til abbed på Munkaþverá i 1370. Doktoranden mener det heller kan ha vært en annen munk, Árne Lárentíusson, og begrunner det med at han er kalt versificator. I prologen til Dunstanus saga står det at den er skrevet (*sett saman*) av ham. Her skal en være oppmerksom på at betegnelsen versificator i islandske kilder fra denne tiden helst er brukt om menn som forsto seg godt på latinsk versekunst. Men har doktoranden sett etter hvordan Árne Lárentíusson er beskrevet i Lárentíus saga? Og har doktoranden sett på Dunstanus saga og undersøkt denne sagaversjonen? Vi skal også ha i tankene hva det blir av denne mannen. I følge Lárentíus saga skal han ha voldt biskop Lárentíus store bekymringer på grunn av drukkenskap og latskap. Nå mener jeg selvsagt ikke at drukkenskap ikke lar seg kombinere med store dikteriske evner, men om vi sammenlikner hans litterære produksjon med strofene i CW, er det vanskelig å tenke seg at det kan ha vært ment Árne Lárentíusson. Han forsvinner så ut av bildet, og sannsynligvis ender han sitt liv i Norge. Jeg tror med andre ord at navnet bróðir Árne visstnok kan bringe oss nærmere sannheten om håndskriftets alder og opprinnelse eller opphavsmannen til strofene på slutten.

Etter mitt skjønn er det ganske sannsynlig at redaktøren av CW ikke bare har plassert de fire grammatiske avhandlingene der de nå er å finne og utstyrt dem med prolog, men at han også har flettet inn enkelte tilleggsavsnitt i prologen til SnE og i den annen grammatiske avhandling. Jeg skulle ønske doktoranden hadde gått nærmere inn på dette i stedet for å ta det ut av avhandlingen og publisere det for seg. (Johansson 1998)

Den kjente filologen A. E. Housman holdt for omtrent 75 år siden en forelesning som han kalte „The Application of Thought to Textual Criticism“. Der sier han et sted om sin vitenskap:

A textual critic engaged upon his business is not at all like Newton investigating the motions of the planets: he is much more like a dog hunting for fleas. If a dog hunted for fleas on mathematical principles, basing his researches on statistics of area and population, he would never catch a flea except by accident. They require to be treated as individuals; and every problem which presents itself to the textual critic must be regarded as possible unique. (1975:2)

Jeg går ut fra at Johansson ville regnet Housmans vitenskap som mikropaleografi. Housmans ord beskriver imidlertid svært godt hvordan den eldre generasjon forskere forholdt seg til håndskriftsgenealogi og hvordan man kan avdekke mulige forelegg. De mente hele tiden at de bedrev en subjektiv viten-

skap og hadde å gjøre med bestemte tankestyrte redskaper, hender og fingre. Og hvem har vel ikke, hvor erfaren skriver han enn måtte være, skrevet feil av? Og hvor mange er det vel som skriver likt og på samme måte hele livet? Og er det i det hele tatt mulig å presse denne vitenskapen inn i empiriske rammer?

Det er disse spørsmålene som melder seg under lesningen av annen del av denne avhandlingen. I bokas tredje hovedkapittel drøfter doktoranden på hvilken måte forskere har nærmet seg skrift og skriftkunnskap på en vitenskapelig måte. Han begynner med Paul Diderichsen og hans undersøkelser for omtrent 60 år siden og følger utviklingen fremover helt til avhandlingene til Jan Ragnar Hagland (1984) og Odd Einar Haugen (1988). Man kan trygt si at dette kapitlet på 43 sider inneholder en svært interessant gjennomgåelse av forskningen på dette feltet og viser i grunnen godt hvor uenige filologer kan være. Doktoranden forklarer i begynnelsen av kapitlet hensikten med å ta med dette stoffet. Han begynner med å fastslå at det ikke først og fremst er forholdet mellom „skriftsystemet“ og „fonologiska systemet“ han har tenkt å ta for seg, og skriver:

Relationen mellan skriftsystemet och det fonologiska systemet är där inte central för denna avhandling. Graftypologin etableras med utgångspunkt i grafiskt särskiljande drag, och den grafematiska analysen bygger på en analys där betydelsen hos ordformer spelar in, men däremot tillåts inga sidoblickar på fonologiska fenomen. (81–82)

I dette merker jeg meg to hovedpunkter: 1) Et grafisk system, som vi islendinger fremdeles kaller *stafróf*, det samme som den første grammatiker kalte det, det er et system av tegn som står for fonemene i språket. Hver bokstav (*littera*) eventuelt bokstavforbindelse representerte i gammelisländsk et fonem. Dette blir klart fremstilt i Den første grammatiske avhandling. I tillegg kommer suprasegmentale tegn. De fleste norrøne tekster er skrevet for å leses opp. Grafemikken avdekker derfor en ortografi som forholder seg direkte til språkets uttale. Man kan med en viss rett si at den er en ikke helt nøyaktig synliggjøring av fonemene. Derfor mener jeg det er uklokt å konsentrere seg nesten utelukkende om en side av dette tredelte systemet, uten i fyllestgjørende grad å ta de andre to sidene tilstrekkelig med i betraktningen. 2) En analyse av grafemsystemet i håndskrifter som beviselig er skrevet på samme sted og av samme skriver eller i samme skriptorium med de samme særtrekk viser oss et lukket system. Målet med analysen er ved hjelp av makropaleografiske metoder å peke ut fellestrekk og ved hjelp av mikropaleografiske metoder å vise særtrekk ved skriften. Avvik som fremkommer ved en slik

analyse, kan selvsagt forklares som overført fra forelegget. Men om alle tre sider i tekstuttrykket, fonem, grafem og ortografi, tas med i betraktningen, da blir mulighetene bedre for å finne holdbare argumenter for eldre forelegg. Og er ikke det ett av målene med denne avhandlingen?

Det virker som om doktoranden er klar over dette, men jeg synes han i for sterk grad holder seg til ensidig grafemisk analyse og tar for lite hensyn til andre forhold som kanskje kunne gitt ledetråder til eldre forelegg. Grafemikken kan avdekke tegn som passer med språkets lydverk, slik det fremstår på den tid det aktuelle håndskriftet har blitt til. Grafemikken danner derfor, sammen med ortografien et grunnlag for en vitenskapelig språkbeskrivelse. Det doktoranden kaller tilfeldige språkbeskrivelser av håndskrifter i innledninger til faksimileutgaver, er som oftest forskernes forsøk på å bestemme håndskriftets alder, ikke egentlig språkbeskrivelser.

På s. 188–197 har doktoranden tatt med en mengde praktiske tabeller om fordeling av grafemer, graford og ortografiske enkeltheter, som for eksempel *f* > *fv*. De sistnevnte er særlig nyttige med tanke på hvordan yngre graford og ortografi trenger seg inn i teksten og kan tolkes som skriftvaner som hører tiden til eller som kjennetegn for skriptoriet. Tabellene er derfor meget nyttige redskaper for videre studier av tekstene. Men jeg skulle gjerne også hatt tabeller som viste hyppigheten av enkelte grafemer i forhold til fonemene de representerer. La meg nevne grafemene <*e*>+<*y*>. Står de alltid for diftongen /*ey*/ ? Om vi leter i teksten, finner vi en ordform som *neyrðri*, som Finnur Jónsson trykker i sin utgave av CW, riktig nok merket med utropstegn, der det forekommer i prologen til SnE (4; bl. 2v). Av opprinnelsen til dette ordet og ved å sammenlikne med andre håndskrifter fra samme tid, forstår vi at dette grafemet også kan representere monoftong, nemlig en eldre forløper til fonemet /*ø*/. En slik skrivemåte må tyde på at det i forelegget enda har vært kontrast mellom /*ø*/ og /*ø*/, og en slik opplysning er ikke så lite verd for den som skal undersøke redaksjonshistorien til CW. I denne forbindelse er det også verd å merke seg tabell 10 på s. 191, som viser „variation för grafemet <*q*>“. Der fremgår det at det er skrevet ‘*ø*’ 16 ganger i Den første grammatiske avhandling. Dette må vel peke mot forelegget, eller hva mener doktoranden om det?

Det kapitlet som beskriver grafemene og deres forekomst, er samvittighetsfullt gjennomarbeidet, og bokstavene er beskrevet med god nøyaktighet. Doktorandens merknader til uregelmessigheter i forhold til det 14. århundrets skrift i Den første- og Den annen grammatiske avhandling når det gjelder tegn som ‘*ŋ*’ og ‘*lc*’, er særlig interessante. Bare det at de står i et håndskrift fra det 14. århundre sier oss noe om den alminnelige skrifttradisjonen i landet. Jeg syns imidlertid det ville ha vært nyttig om doktoranden i den generelle beskrivelsen av skriftegn i ord også hadde forsøkt å tegne opp

majuskler og minuskler såvel som ligaturer på notelinjene, slik som Andrea de Leew van Weenen har gjort i sin utgave av Den islandske homiliboken. Det ville ha vært til god hjelp for fremtidens skriftforskere.

Doktoranden har gjennomført analysen av det grafemiske systemet innen den skriverskolen som CW kommer fra på en utmerket måte. Den vil sikkert inspirere til videre forskning på feltet. Men som jeg var inne på tidligere, er det her tale om en beskrivelse av et lukket system. Det er, for å bruke Sausures begrepsapparat, skriversnes *parole* som beskrives; for å fullstendig gjøre beskrivelsen, for å få fram *langue*, ville det ha vært nødvendig å undersøke en annen skriverskole fra omtrent samme tid. Det ville gjort det mulig å trekke enda mer nøyaktige opplysninger om skriftradisjonen ut av materialet, det ville gjort det mulig å undersøke om det eksisterte en bestemt norm som i alle fall hadde gyldighet for to skriptorier. Det slår meg at Möðruvallabók og de håndskriftene som er skrevet av samme mann, kanskje kunne ha vært benyttet til en slik undersøkelse, for ikke å snakke om de håndskriftene som Ólafur Halldórsson, Stefán Karlsson og Peter Foote har knyttet til Akrar i Skagafjörður, som jeg har vært inne på tidligere, og som etter all sannsynlighet er skrevet på slutten av det 14. århundre. Dermed kan man også reise spørsmålet om CW og beslektede håndskrifter ikke like gjerne kan være skrevet av far og sønn som av klosterbrødre.

Med sin nøyaktige grafemanalyse har Johansson lyktes i å gi en bedre beskrivelse av denne skriverskolen enn vi har sett før. De mikropaleografiske studiene frembringer også opplysninger som tyder på at skriverne har benyttet eldre forelegg. Men ingen av disse undersøkelsene kan fortelle oss om det har stått en redaktør bak, eller om skriveren har redigert verket under skrivingen.

Som jeg allerede har nevnt, synes jeg ikke Johansson ha tatt tilstrekkelig hensyn til den kompilasjonstradisjonen som viser seg i håndskriftene av SnE fra denne tiden. Hvis vi bare bygde på AM 748 I b 4to (FJ: A), så kunne vi ha tenkt oss at Rígsþula og Ókennd heiti skulle ha vært en del av verket fra begynnelsen og fulgt helheten, vært en del av kompilasjonen. Angående Háttatal stilling i verket, kunne doktoranden ha tatt Uppsala-Edda med i betraktningen. Her kunne han ha støttet seg til en artikkel av Thomas Krömmelbein om denne kompilasjonen. Háttatal må være tenkt som et logisk resultat av skriftstykker om ortografi, fonotaks eller hendinger og poetikk og retorikk. Og i sin drøfting av redaktørskifte i CW, kunne Johansson ha undersøkt bedre den målsetningen som stilles opp i prologen til de grammatiske avhandlingene. Der fremgår det klart at den som skrev den har villet ha med språkkunnskap og retorikk i samme bok; og her kan vi se bort fra Björn M. Ólsens tanker om opprinnelsen til første del av prologen. Prologforfatteren kjenner til den eldste ortografien, fra tiden før Den første grammatiske avhandling, han kaller denne

ortografien „den første bokstavering“ (*hinn fyrsti lettrsháttir*) og skriver om Ari frode og Torodd runemester, som sannsynligvis er en oversettelse av den latinske benevnelsen *grammaticus*. Han nevner også at *fræðibækurnar* har nådd stor utbredelse og sier samtidig at kirkelige bøker setter grenser for den gamle lærdom. Det er mulig at han her tenker på nye *fræðibækur* innen poetikk og straks viser han til en arena der de kirkelige bøker, *klerklegar bækur*, har autoritet, og der deres påbud og forbud blir etterlevet.

I avhandlingens siste kapittel presenterer doktoranden noen tanker om hvordan CW er blitt satt sammen. Sant å si våger jeg meg ikke ut på å vurdere hvilken av disse mulighetene som er mest sannsynlig. For meg synes forslagene på figur 12 og 13 omtrent like sannsynlige. Jeg tør heller ikke gi meg ut på å trekke grensene mellom skriverens og redaktørens innsats. Vi vet nesten ingenting om arbeidsdelingen i skriptorierne, og enda mindre om dem som illuminerte, illustrerte, bøkene. Det er slett ikke utenkelig at disse har reist omkring fra det ene skriptoriet til det andre, og ikke hatt fast tilhold på et enkelt sted. Det virker selvvinnlysende at redaktøren, da han begynte sitt arbeid med CW, har hatt de tre grammatiske avhandlingene og Snorris verk, i alle fall prologen og Gylfaginning for hånden. Det er mulig at Skáldskaparmál da har eksistert i sin helhet, men likevel ikke som noe mer enn et utkast fra Snorris hånd. Codex Regius, Codex Trajectinus, og Codex Uppsalaensis vitner om at Snorres Edda slik vi kjenner den er blitt satt sammen på slutten av det 13. århundre, men vi må regne det som sannsynlig at deler av den også har eksistert som selvstendige enheter, akkurat som de tre grammatiske avhandlingene. Om den fjerde er skrevet av Bergur Sökkason, så må det ha skjedd senest i annet kvartal av det 14. århundre. Men noe av stoffet i denne avhandlingen grunner seg på eldre materiale som brukerne i det 14. århundre ikke har forstått til fulle, dersom da ikke lydendringene har gått saktere enn vi til nå har regnet med.

Avhandlingen Studier i Codex Wormianus er gjennomgående et forseggjort arbeid. Trykkfeilene er få, og ikke er de alvorlige heller. Jeg vil bare nevne to, og den første bør vel helst kalles en lapsus. På side 65 har Jón Ólafsson fått æren for Laufás-Edda, men det skal selvsagt være Magnús Ólafsson. Jón Ólafsson fra Grunnavík skrev riktignok av Edda, men dette verket er helt annerledes enn Laufás-Edda. I bibliografien er Stefán Karlssons artikkel stavet Psaltarabrot med „ps“ i stedet for Saltarabrot. Det er lenge siden vi sluttet å skrive slike lånord med *ps-* på islandsk. Videre syns jeg det mangler noen få skrifter som jeg går ut fra at doktoranden kjenner, uten at han henviser til dem. Et er en avhandling av Kurt Braunmüller fra 1984 om Den annen grammatiske avhandling, „Fandtes der en fonotaktisk analyse i middelalderen?“ (*The Nordic Languages and Modern Linguistics* 5:221–229), og det er heller ikke

henvist til Kristján Árnasons anmeldelse av Fabrizo D. Raschellàs utgave av Den annen grammatiske avhandling som også ble publisert i 1984 (Íslenskt mál 6:210–217). Det siste som er skrevet om hvor det kjente Stjórnhåndskriftet AM 227 fol har vært å finne, står i en bok av Hörður Ágústsson, Skálholt (1992), men denne er ikke nevnt i Studier i Codex Wormianus.

Til slutt skal vi vende oss til det spørsmålet som doktoranden stilte i begynnelsen av sin bok, om en tradisjonell filologisk undersøkelse av et håndskrift, sammen med en nøyaktig analyse av skriften kan frembringe ny erkjennelse. Om jeg skal svare, vil jeg si ja, og videre at doktoranden med dette arbeidet har lykket i dette, skjønt en side ved hevdvunnen filologi i høy grad mangler: grafemer er tegn for tekster, tegn for et levende språk, og teksten krever forklaring, tolkning. Hvorfor er CW skrevet — og for hvem? Hvilke lesere og tilhørere på Island i det 14. århundre hadde interesse av gamle, hedenske myter og eldgammel poetikk? Men dette er stoff for en annen bok. Jeg har brukt det meste av tiden til å drøfte synspunkter og peke på det jeg syns er svakest i avhandlingen til Johansson. De sterke sidene har jeg ikke viet like mye oppmerksomhet. Jeg er glad for å kunne si at dette arbeidet er et helt igjennom solid verk, og forfatteren har gjort fagmessig rede for alle sine synspunkter og underbygget dem med fast og logisk argumentasjon. Han har forsøkt å gjøre seg kjent med praktisk talt alt som er skrevet om CW, og henvist samvittighetsfullt til dette. Jeg tror ikke noen som i tiden framover setter seg fore å undersøke islandske håndskrifter og redaksjons- og skriverarbeid i det 14. århundre vil komme utenom denne avhandlingen. Den er et viktig milepæl i utforskningen av en tidsepoke som til nå har vært lite undersøkt fra denne synsvinkelen. Det er derfor all grunn til å ønske doktoranden til lykke med et godt gjennomført arbeid og samtidig oppfordre ham til ikke å hvile på sine laurbær, men trøstig fortsette på samme vei.

Oversatt til norsk av Jon G. Jørgensen

BIBLIOGRAFI

Primærkilder

- Codex Regius. GKS 2367 4to
 Codex Wormianus. AM 242 fol
Edda Snorra Sturlusonar I–III. 1848–1887. [Rec. Jón Sigurðsson, Sveinbjörn Egilsson og Finnur Jónsson] Hafniae.
The Icelandic Homily Book. 1993. Ed. Andrea de Leew van Weenen. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík.
 [Oddur Einarsson] *Qualiscunque descriptio Islandiae*. 1928. Hrgs. Fritz Burg. Selbstverlag der Staats- und Universitäts-Bibliothek, Hamburg.
Snorre Sturlassons Edda. Uppsala-Handschriften DG 11 I–II. 1962–1977. Útg. Anders Grape, Gottfrid Kallstenius, Olof Thorell. Almqvist & Wiksell, Stockholm.

Andre kilder

- Björn M. Ólsen (utg.). 1884. *Den tredje og fjerde grammatiske afhandling i Snorres Edda*. København.
 Braunnüller, Kurt. 1984. Fandtes der en fonotaktisk analyse i middlealder. *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 5:221–229.
 Finnur Jónsson. (utg.). 1931. *Edda Snorra Sturlusonar*. København.
 Foote, Peter. 1959. *The Pseudo-Turpin Chronicle in Iceland*. London.
 Foote, Peter (ed.). 1990. A Saga of St Peter. *EIM XIX*. Copenhagen.
 Guðbjörg Kristjánsdóttir. 1983. Íslenskt saltarabrot í Svíþjóð. *Skírnrir* 157:64–73.
 Housman, A.E. 1975. The Application of Thought to Textual Criticism. Art and Error. *Modern Textual Editing*:1–16. Ed. Ronald Gottesman & Scott Bennett. Methuen, London.
 Hreinn Benediktsson (ed.). 1972. *The First Grammatical Treatise*. Institute of Nordic Linguistics, Reykjavík.
 Hörður Ágústsson. 1992. *Skálholt*. Skrúði og áhöld. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík.
 Jakobsen, Alfred. 1964. *Studier i Clarus saga*. Bergen.
 Johansson, Karl G. 1998. *Rígsþula* och Codex Wormianus: Textens funktion ur ett kompilationsperspektiv. *alvissmál* 8:67–84.
 Jón Helgason (ed.). 1960. Hauksbók. *Manuscripta Islandica V*. Copenhagen.
 Kristján Árnason. 1984. The Second Grammatical Treatise. Ed. F. Raschellà. *Íslenskt mál* 6:210–217. [Ann.]
 Krömmelbein, Thomas. 1986. Snorre als Skalde. Studien zum Háttatal. *Current Issues in Linguistic Theory* 38:295–331.
 Krömmelbein, Thomas. 1992. Creative Compilers. Observations on the Manuscript Tradition of Snorri's Edda. *Snorrastefna*:113–129.
 Lindblad, Gustaf (ed.). 1963. Bergsbók. *EIM V*. Copenhagen.
 Minnis, Alastair J. 1984. *Medieval Theory of Authorship*. Scholastic Literary Attitudes in the Later Middle Ages. Scholar Press, London.

- Ólafur Halldórsson. 1966. Helgafellsbækur fornar. *Studia Islandica* 24. Menningar-
sjóður, Reykjavík.
- Ólafur Halldórsson (ed.). 1982. The Great Sagas of Olaf Tryggvason and Olaf the
Saint. *EIM* XIV. Copenhagen.
- Ólafur Halldórsson. Edda Magnúsar Ólafssonar. Andmælaræða við doktorsvörn
Anthony Faulkes 15. 8. 1981. [Utr.]
- Parkes, Malcolm. 1991. *Scribes, Scripts and Readers*. London.
- Rouse, R. H. & M. A. Rouse. 1992. Ordinatio and compilatio. Ad Litteram. *Autho-
rative Texts and Their Medieval Readers*:113–134. Ed. Mark D. Jordan & Kent
Emery, Jr. University of Notre Dame Press, Notre Dame.
- Sigurður Nordal. (ed.). 1931. Codex Wormianus. *CCI* II. Copenhagen.
- Stefán Karlsson. 1964. Aldur Hauksbókar. *Fróðskaparrit* 13:114–121.
- Stefán Karlsson. 1982a. Uppruni og ferill Helgastaðabókar. Helgastaðabók. *Íslensk
miðaldahandrit* II:42–82.
- Stefán Karlsson. 1982b. Saltarabrot í Svíþjóð með Stjórnarhendi. *Gripla* 5:320–322.
- Strömbäck, Dag. 1931. Till Codex Wormianus av Snorre-Eddan. *ANF* 51:90–120.
- Sverrir Tómasson. 1982. Íslenskar Nikulás sögur. Helgastaðabók. *Íslensk miðalda-
handrit* II:11–41. Lögberg, Reykjavík.
- Sverrir Tómasson. 1993. Formáli málfræðiritgerðanna fjögurra í Wormsbók. *Íslenskt
mál* 15:221–240.
- Sverrir Tómasson. 1996a pub. 1997. Skáldskapur og fræði fyrir stökk innan. *Frejas
Psalter til brug for Jonna Louis-Jensen*:190–192. Det arnamagnæanske Institut,
København.
- Sverrir Tómasson. 1996b. Textafræði Snorra Eddu. [Utr.]

Stofnun Árna Magnússonar
Árnagarði við Suðurgötu
101 Reykjavík
sverrirt@hi.is